
УДК 811.161.2'06.373

Тетяна Гарбарчук
м. Житомир

ДИНАМІКА ГІБРИДНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (на матеріалі запозичених формантів-інтенсифікаторів ознаки)

У статті проаналізовано творення гібридних дериватів за допомогою іншомовних словотворчих засобів, одні з яких уже стали звичними префіксами-інтенсифікаторами, інші — лише почали освоюватися словотвірною системою української мови. Оцінено використання таких гібридних утворень з погляду доцільності та нормативності.

Ключові слова: гібридні деривати, словотворчі префікси-інтенсифікатори, запозичення, абрєвіатури, словотвірні норми.

Розвиток мови стимулює насамперед безперервна зміна мовних смаків і оцінок, які не завжди збігаються з установленими та закріпленими узусом, що обов'язково спричиняє появу в її системі несподіваних окремих лакун, які мають бути чимось заповнені. У процесі мовленнєвої діяльності на основі вже апробованого матеріалу часто з'являються новотвори, що оптимальніші для конкретної комунікативної ситуації або ж, навпаки, породжують проблему доцільності їх використання. Саме так неоднозначно оцінюють сьогодні в українському словотворенні нові гібридні деривати зі значенням інтенсивності.

В українській мові вже сформована група словотворчих префіксів-інтенсифікаторів [1: 188]. До неї належать питомі префікси *пре-*, *за-*, *над-*, *понад-*, що слугують для творення насамперед якісних прикметників зі значенням високого ступеня вияву ознаки: *премудрий*, *прегарний*, *пречудовий*, *прездоровий*, *завеликий*, *закороткий*, *задовгий*, *надпотужний*, *надглибокий*, *надвисокий*, *надзвичайний*, *понаднормативний*.

© Т. В. ГАРБАРЧУК, 2013

Лише префікс *над-* виражає це словотвірне значення в іменниках, пор.: *надлюдина, надзвук, надпотужність*.

У II половині ХХ ст. групу префіксів-інтенсифікаторів, як відомо, поповнили іншомовні форманти *супер-*, *гіпер-*, *ультра-*, *екстра-*, *архі-*, *мега-*, які спочатку виступали у складі запозичених термінологічних іменників та прикметників, а потім почали поєднуватися з питомими українськими словами, внаслідок чого постали гібридні деривати.

У 60-х роках ХХ ст. в словниках кодифіковано гібридні іменники *суперобкладка, суперобгортка* [14 V: 563], наприкінці 70-х років — гібридний прикметник *супершвидкісний* [10 IX: 844], у 90-х роках — гібридні утворення *супердержава, суперсучасний, супер'ядро* [8: 737], на початку ХХІ ст. — гібридні іменники *супервиграш, супермісто, супернавантаження, суперзірка* [11: 1122].

У словнику лексичних інновацій Д. Мазурик знаходимо гібрид *супербагатий* — 'надзвичайно багата особа', напр.: *Такий супербагатий може дозволити будувати собі в Медині будинок* (Час-Тіме, 24.01.1997) [7: 113 — 114]. Найбільше гібридних утворень із *супер-* зафіксовано в індексі нових слів до монографії «Динамічні процеси в українському лексиконі»: *супержінка, суперчоловік, супербаба, супербій, супербойовик, суперважковик, супервикид, супергра, супергравець, супердешевий, супердиво, супердитина, супердівка, супердід, супердійство, супердіти, супердякую, супердякувати, суперзбитковий, суперзбитковість, суперзброя, суперзлодюга, суперключ, суперкрасень, супермалий, супермалюк, супермісто, суперможливості, супернадумова, супернарод, супернизький, суперобладнання, суперподарунок, суперпотуга, суперстильність, суперзірка, супервинахідливий, супершвидкий, супертонкий, суперстійкий, суперскладний, суперприємний, суперпідлий, супернезвичайний, супердорогий* та ін. [6: 323].

Продуктивність запозиченого префікса *супер-* в українській мові постійно зростала [15: 119], проте останнім часом його потіснили у вжитку нові запозичені форманти зі значенням інтенсивності, що засвідчує насамперед газетна періодика.

Запозичений префікс *гіпер-* указував на перевищення якої-небудь норми і вживався спочатку як корелят питомого українського префікса *над-*, пор.: *надзвуковий* і *гіперзвуковий* [1: 189]. Проте такі кореляції були лише в межах поодиноких дериватів. Він став більш продуктивним наприкінці ХХ ст., коли почав поєднуватися з питомими словами. Першими гібридними утвореннями були *гіперзвук, гіперзвуковий* [8: 150]. У найновіших словниках зафіксовано такі лексеми з префіксом *гіпер-*: *гіпердійсний, гіперзаряд, гіперзмінний, гіперкуля, гіпердотична, гіперзбіжність, гіперпідпростір* [2: 185], *гіпервідповідальний, гіпервідповідальність, гіперзв'язок, гіперсередовище, гіперстрибок* [11: 588, 589, 591 — 595]. Серед них багато медичних і комп'ютерних термінів: *гіперчутливий, гіперпосилання*, напр.: *Порушення з боку імунної системи: рідкісні — реакції гіперчутливості (від шкірної гіперчутливості до*

випадків анафілаксії) (з лікарського форуму), *Будь-яке використання матеріалів допускається тільки при наявності гіперпосилання на volya.if.ua* (з інтернету).

Запозичення з *ультра-* в українській мові так само з'явилися в II половині XX ст. Першими були зафіксовані гібридні утворення *ультрависокий, ультразвук, ультразвуковий, ультракороткий, ультракороткохвильовий, ультралівий, ультраправий, ультрачервоний* [14 VI: 190], *ультрасучасний, ультрасучасність* [10 X: 434 — 435].

На початку XXI ст. гібридні утворення з префіксом *ультра-* поповнилися новими лексемами, які зафіксували орфографічні словники української мови: *ультрависокочастотний, ультраглина, ультрадобуток, ультражорсткий, ультракороткохвильовик, ультрамалій, ультрамікроваги, ультрамікрокількісний, ультрамікрокількість, ультранизький, ультрасучасно, ультратонкий, ультраосновний, ультрапришвидшувач, ультрарозведений, ультрарозріджений, ультрарозрідженість, ультраохолодний, ультрашвидкий* [2: 723 — 724]. Це дає підстави констатувати зростання продуктивності префікса *ультра-* порівняно із префіксом *супер-*.

В українських засобах масової інформації з'явилося багато новотворів-іменників та okazіоналізмів, в одних із яких *ультра-* пишуть разом із наступним словом, в інших — чомусь через дефіс, у третіх — окремо і в лапках або великими латинськими літерами, що, як слушно зазначають дослідники, унаявнює аномальність цих новотворів, усвідомлювану самими їхніми творцями [6: 90], пор.: *Ультрасмерть у російській культурі. Іллі Кормільцева більше немає* (Україна молода, 06.02.2007); *Тому у Верховній Раді і буяє ультра-сила, економічна програма якої на сімдесят відсотків збігається з програмою комуністів* (Україна молода, 21–22.06.2013); *Ультра-ціни на футболки; Стати ULTRA-користувачем можна он-лайн* (з рекламних текстів); *«Ультра» Ющенко, III президент України — про стратегію соборності, економічні наслідки національної пам'яті та тоталітаризм псевдорадикалів* (Україна молода, 26.01.2011).

У 70-х роках XX ст. префікс *ультра-* лексикалізувався, що засвідчив одинадцятитомний тлумачний Словник української мови, у якому подано лексему *ультра* як невідмінювану, розмовну зі значенням 'людина, група людей, які дотримуються крайніх політичних поглядів, чи партія крайнього реакційного напрямку' [10 X: 434]. Її вживають у різних сферах, пор.: *На відміну від інших ультра, ДСУ має поважну теоретичну базу (про радикальні ультраправі партії)* (з інтернет-видання); *Алжирські французи стали основою ультраколоніалістів або просто ультра* (з підручника «Всесвітня історія», 11 кл.).

Компонент *мега-* — грецького походження, перша частина складних слів, що надає значення в назвах кратних одиниць виміру — 'мільйон, у мільйон разів більше за основну одиницю, указану в другій частині слова, також величезний, гігантський' [11: 534]. До української мови так само потрапив у складі запозичених слів у 50-х роках XX століття.

Продуктивності цей компонент почав набувати лише на початку ХХІ ст. Він виступає переважно у складних словах, обидві частини яких є запозиченими, і зрідка — у гібридних утвореннях здебільшого оказіонального характеру. Серед найвідоміших лексеми *мегамова*, *мегасвіт* [13: 428], *мегазавдання*, *мегазірка*, *мегамісто* [6: 303]. У рекламі зафіксовані оказіоналізми *мегагроші*, *мегагра*, у газетній періодиці — *мега-мрія*, напр.: *Проект — мега-мрія української журналістики і взагалі суспільства* (Україна молода, 27–28.06.2013).

Сформований в українській мові склад префіксальних морфем, що вказують на інтенсивний вияв ознаки, за останні двоє десятиріч поповнився новітніми запозиченими формантами, найуживанішими з-поміж яких у сучасній газетній періодиці стали *vin-* і *top-*.

Vin-, як відомо, походить від англійської аббревіатури *VIP* (скорочення англійського вислову *very important person*), яку вживали для називання дуже важливих персон. Саме тому її поєднували спочатку в українській мові з іменниками — назвами осіб. Відомий новотвір *vin-особа* означав особу, яка обіймає одну з вищих посад у державі, організації, установі або є відомим письменником, бізнесменом, актором і т. ін., напр.: *Пленарне засідання, замість служити інтелектуальним камертоном конгресу, перетворюється на презентацію vin-осіб* (із журналу) [12: 106]. Проте відаббревіатурне утворення *vin-* швидко розширювало коло своїх твірних слів і поєднувалося з тими із них, яким можна було надати значення 'особливий, привілейований, винятковий, вишуканий', пор.: *vin-обслуговування* — обслуговування з особливою увагою і наданням додаткових зручностей, напр.: *Авіакомпанія пропонує до вашої уваги широкий спектр послуг, включно з vin-обслуговуванням* (з мови реклами). Основу новітніх дериватів з початковим *vin-* становлять, безперечно, утворення від питомих назв осіб за різними ознаками. Для цих дериватів характерне непослідовне передавання неоформанта: спочатку його частіше писали великими літерами латиниці, ставлячи або не ставлячи після кожної з них крапку, зрідка — великими літерами кирилиці, і до того ж через дефіс або навіть окремо (пор.: *VIP-уболівальник*, *VIP-жінка* і *V.I.P.-жінка*, *VIP-читач*, *VIP-пара*, *VIP-прочани*, *VIP ув'язнений*, *VIP-в'язень*, *VIP молодь*, *VIP особа*, *VIP-теща*, *VIP-породіля*); нині переважає написання його малими кирилическими літерами, тобто *vin-*, що засвідчує освоєння цього неоформанта українською мовою, і через дефіс з наступним словом (*vin-гість*, *vin-представник*, *vin-полонянка*, *vin-хворі*). Ті самі тенденції спостерігаємо і в оформленні дериватів від інших назв української мови, пор.: *VIP-розлучення*, *VIP-весілля*, *VIP-теплохід*, *VIP-житло*, *VIP-палата*, *VIP-тусовка*, *VIP-видовище*, *VIP-ДТП*, *V.I.P.-гумор*, *VIP-вечірка*, *VIP-запрошення*, *VIP-супровід*, *vin-обслуговування*, *vin-стоянка*, напр.: *Ювілей Блохіна: 120 Vip-гостей, подарунки і побажання творити «чудеса»* (з Інтернет-новин); *Позавчора біля стапелей Миколаївського суднобудівного заводу «Вадан Ярде Океан» у присутності vin-гостей розбили пляшку шампанського об борт новозбудованого судна* (Україна

молода, 13.08.2009); *У рік Дракона чимало VIP-пар «роздраконилися» та розбіглися* (Вибір, вип.2, 03.2013); *VIP молодь Львова.* (vkontakte.ru); *VIP-розлучення 2012* (Вибір, вип.2, 03.2013); *V.I.P. - гумор по-тернопільськи* (з інтернету); *Десятки мільйонів на лімузини, VIP-теплоходи...* (Тиждень, 14.02.2013); *У Берліні розібрали частину Берлінської стіни заради VIP-житла* (з новин 27.03.2010); *VIP-ДТП під Уманню* (з новин 03.09.2012).

Українські засоби масової інформації фіксують поодинокі випадки вживання неформанта *vin*- як самостійної лексеми переважно у формі множини, причому запозичену аббревіатуру передають великими літерами латиниці, а закінчення — малими літерами кирилиці, а між ними ставлять або дефіс, або апостроф, що не відповідає нормам українського правопису, пор.: *Українські VIP-и спускають у Куршевелі мільйони доларів на будиночки та тисячі на модні лижі* (з новин); *Просто перед урядовим третім рядом, обличчям до облич VIP'ів — так, що «кухня» диригента постає перед публікою...* (Україна молода, 24.01.2004).

В українському вжитку так само помітно зростає кількість іменників із запозиченою основою *top*- (з англ. *top* — 'верхівка'), що має значення найвищої інтенсивності — 'найкращий, найпрестижніший' [11: 1159]. Проте до словників такі новотвори ще не потрапили, вони використовуються переважно в мові засобів масової інформації, пор.: *top-список, топ-дівчина, топ-красуня, топ-десятка, топ-новина, топ-п'ятірка, топ-подія*, напр.: *Топ-список зірок кіно* (Україна молода, 20.12.2012); *Укладаючи топ-десятку найкращих вишів України, журнал «Корреспондент» звернувся до роботодавців — найкращих і найуспішніших компаній...* (Україна молода, 10.04.2013); *«Блискавка» вибрала топ-п'ятірку найкумедніших, безглузких спроб пограбування* (Блискавка, № 23); *Топ-подією в його творчому житті, напевне, була і залишається участь у Євробаченні* (Україна молода, 9 — 10.08. 2013). Крім іменників, неозапозичення *top*- почали поєднувати з кількісними числівниками, записаними цифрами, і так само, як і з іменниками, писати через дефіс, напр.: *А перший із «top-10», кого може зустріти українець на турнірному шляху — іспанець Девід Федерер* (Україна молода, 27-28.06.2013); *Найбагатша телеведуча світу, 59-річна американка Опра Уїнфрі знову очолила «top-100» найбільш авторитетних знаменитостей світу за версією журналу «Форбс»* (Україна молода, 2.07.2013). Українські мовознавці заперечують проти таких безглузких уживань, бо вони суперечать граматичній нормі української літературної мови [3: 5; 4: 31; 5: 6].

У засобах масової інформації роблять спробу лексикалізувати неформант *top*- і вживати його на означення елітної постаті, напр.: *Джозковича, Федерера та інших «топів» поблизу немає* (Україна молода, 27—28.06.2013). Цю спробу підтверджує і утворений на основі іменника *top* оказіональний прикметник *топовий*, напр.: *У жінок одразу двоє «топових» росіянок зачохлили ракетки після стартового раунду* (Україна молода, 27—28.06.2013); *Інформація про появу цікавої роботи миттєво*

ставала «**топовою**» новиною (Україна молода, 21.08.2013). У монографії «Динамічні процеси в українському лексиконі» дослідники вказують на новизну вживання основи *top-* в градуальних якісних опозиціях, наводять для прикладу прикметниковий суперлатив **найтоповіший**, пор.: *Більше місяця чорна (в усіх сенсах) країна Намібія трималася в рейтингах «найтоповіших» новин світу* [6: 89].

Новотвори з *vin-* і *top-* як маркерами інтенсивності ознаки, на думку К.Г. Городенської, досі не пристосовані до словотвірних норм української літературної мови, оскільки їх пишуть через дефіс, тобто безпідставно вважають складними словами, тоді як деривати з іншими префіксами інтенсивності, зокрема *супер-*, *ультра-*, *гіпер-*, — разом, що спричинює розбіжності в правописі однакових за значенням словотворчих засобів, пор.: *суперложка* і *vin-ложка*, *супермодель* і *top-модель*. Нові словотворчі форманти — маркери інтенсивності ознаки повинні мати однакове оформлення і написання з уже наявними, відповідними їм за словотвірним значенням префіксами і префіксоїдами [5: 6]. Проте розбіжності спостерігаємо і в правописі новітніх гібридних утворень, пор. *top-новини* і *суперновини*.

Отже, у групі словотворчих засобів зі значенням інтенсивності в українській мові сталися помітні зміни. Вони виявилися насамперед у спаді продуктивності префіксів *супер-* та *гіпер-*. Префікс *ультра-* і далі продуктивний. Дедалі частіше в поєднанні з питомими українськими словами вживається формант *мега-*, а також запозичені неформанти *vin-*, *top-*, що маркують найвищий ступінь вияву ознаки в нових гібридних іменниках та прикметниках. Проте новотвори з *vin-* і *top-* досі словотвірно не освоєні українською літературною мовою, оскільки всупереч сформованій у ній словотвірній традиції ці неформанти пишуть із твірним словом через дефіс.

1. *Безпояско О.К.* Морфеміка української мови / О.К. Безпояско, К.Г. Городенська. — К.: Наук. думка., 1987. — 212 с.
2. *Великий* зведений орфографічний словник сучасної української лексики / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: ВТР «Перун», 2003. — 896 с.
3. *Городенська К.Г.* Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови / К.Г. Городенська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. — Вип. 5. — С. 3 — 7.
4. *Городенська К.* Числівники «не знаються» з *top-* / Катерина Городенська // Українська мова. — 2011. — № 4. — С. 31.
5. *Городенська К.Г.* Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? / К.Г. Городенська // Українська мова. — 2013. — № 2. — С. 3 — 12.
6. *Клименко Н.Ф.* Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк. — К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2008. — 336 с.
7. *Мазурик Д.* Нове в українській лексиці: [словник-довідник] / Д. Мазурик. — Львів: Світ, 2002. — 130 с.

8. Орфографічний словник української мови / [уклад. С.І. Головашук та ін.]. — К. : Вид-во «Довіра», 1994. — 864 с.
9. Томіленко Л.М. Особливості деривації прикметникової термінології у словнику української мови в 20-ти томах / Л.М. Томіленко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. — К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. — Вип. 5. — С. 116 — 119.
10. Словник української мови : в 11-и томах. — К. : Наук. думка, 1970 — 1980.
11. Словник української мови / [кер. В.В. Німчук та ін.; відп. ред. В.В. Жайворонюк]. — К. : ВЦ «Просвіта», 2012. — 1320 с.
12. Словник української мови : у 20-и томах / [наук. керівник проекту В.А. Широков]. — К., 2012. — Т. 3. — 1120 с.
13. Український орфографічний словник : вид. 9-е, переробл. [за ред. В.Г. Скляренка]. — К. : Довіра, 2009. — 1011 с.
14. Українсько-російський словник : в 6-и томах [гол. редактор І.М. Кириченко]. — К. : Вид-во АН УРСР, 1953 — 1963.
15. Шемет В.Г. Семантика та структура композитів з іншомовними префіксоїдами із значенням інтенсивності / В.Г. Шемет // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. — К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. — Вип. 5. — С. 119 — 122.

Статтю отримано 17.06.2013.

Tetiana Garbarchuk
Zhytomyr

DYNAMIC OF THE HYBRID WORD-BUILDING IN UKRAINIAN LANGUAGE
(based on materials of foreign prefixes- intensifiers)

The author examines the creating of hybrid derivatives with the help of foreign word-formation facilities, some of them are already known as the prefixes of intensity (intensifiers), the others are only in the beginning of their usage in the Ukrainian word-building system. The usage of these novelties is estimated from the point of their expediency and accordance to the norms.

Key words: hybrid derivatives, prefix-intensifier, borrowing, abbreviation, word-formation norms.

Мовна мозаїка

ТРИВАЄ, а не ІДЕ

Багато хто не задумуючись уживає *іде передплата, іде реєстрація, іде підготовка, іде репетиція, іде пошук, іде запис, іде слідство* та ін. А чи доречні такі дієслівно-іменникові сполуки в українській мові? Ні, недоречні, бо вони властиві російській мові. Значення тривання, тягlostі чого-небудь органічно виражає українське дієслово **тривати** у формі третьої особи однини теперішнього часу, пор.: *триває передплата, триває підготовка, триває реєстрація, триває пошук, триває запис, триває слідство* та ін.

Отже, правильно вживати дієслово **триває** замість *іде*, якщо потрібно передати тривалість, протяжність чого-небудь у часі.

Катерина Городенська